

Ριζοσπαστικές οπτικές της «μη-ορθόδοξης» αριστεράς για τον αθλητισμό στην Ελλάδα στη δεκαετία του 1980

Χρήστος Στεφανόπουλος

Περίληψη

Αξιοποιώντας πρωτογενή κείμενα αρθρογράφων της μη ορθόδοξης αριστεράς - ενός πολιτικού χώρου που ασκεί κριτική όχι μόνο στην καπιταλιστική κοινωνία αλλά και στο μοντέλο του υπαρκτού σοσιαλισμού- το κείμενο αυτό αναλύει τις αντιλήψεις αριστερών διανοούμενων για τον αθλητισμό τη δεκαετία του 1980. Σύμφωνα με τις ριζοσπαστικές κριτικές αυτών των συγγραφέων, τα σύγχρονα σπορ είναι εμποτισμένα με την εμπορευματική καταναλωτική λογική, προσανατολίζονται στις αξίες του ανταγωνισμού και την προσδοκία του ρεκόρ λειτουργώντας ως ένας ιδεολογικός μηχανισμός που εκβάλλει στην αλλοτρίωση των συμμετεχόντων και στην αφομοίωσή τους στην καπιταλιστική λογική. Σε μια περίοδο κατά την οποία η χώρα διεκδικεί τη διεξαγωγή της «Χρυσής Ολυμπιάδας» στην Αθήνα, τα διάφορα ρεύματα της μη ορθόδοξης αριστεράς εναντιώθηκαν σε αυτήν την προοπτική ασκώντας κριτική στους Ολυμπιακούς Αγώνες ως δαπανηρά θεάματα που ενισχύουν τον καταναλωτισμό και την εμπορευματοποίηση του αθλητισμού. Η ανάλυση λόγου αυτών των κειμένων δείχνουν τη διάθεση προβληματοποίησης του αφηγήματος της «καθαρότητας» του αθλητισμού και του προσανατολισμού των δημόσιων πολιτικών των δυτικών φιλελεύθερων κοινωνιών στον αθλητισμό των υψηλών επιδόσεων αλλά και μια κριτική ματιά στις αθλητικές πρακτικές των σοσιαλιστικών κοινωνιών. Τα κείμενα αποκαλύπτουν προβληματισμούς, ανησυχίες και ζυμώσεις στους κύκλους της μη ορθόδοξης αριστεράς αλλά, παράλληλα, δείχνουν την αδυναμία προβολής ενός επεξεργασμένου εναλλακτικού μοντέλου ανάπτυξης του αθλητισμού στο συγκεκριμένο ιστορικό συγκείμενο.

Λέξεις κλειδιά: Αθλητισμός, Αριστερά, εμπορευματοποίηση, ιδεολογία, αλλοτρίωση, εξουσία, βία, Ολυμπιακοί Αγώνες

1. Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο επικεντρώνεται στην ανάλυση των απόψεων για τον αθλητισμό μέρους του πολιτικού χώρου που περιγράφεται με τον κάπως αδόκιμο όρο μη «ορθόδοξη» αριστερά, εννοώντας τα ποικίλα ρεύματα της αριστεράς που είχαν διατυπώσει θέσεις που απέκλιναν από τις βασικές θέσεις και αρχές του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος (ΚΚΕ), κατά τη δεκαετία του 1980. Πηγές για την ανάλυση των απόψεων αποτελούν περιοδικά και επιλεγμένες εκδόσεις που συνδέονται με αυτόν τον πολιτικό χώρο και φιλοξενούσαν άρθρα για τον αθλητισμό και τη φυσική αγωγή. Αν και τα έντυπα ανήκουν σε διαφορετικά ρεύματα της αριστεράς -από την ανανεωτική μέχρι τις παρυφές του αναρχικού χώρου- διαπιστώνονται συχνά συγκλίνουσες απόψεις με ριζοσπαστικές, για τα δεδομένα της εποχής τους, κοινωνικές και πολιτικές αναλύσεις για τα σπορ.

Στα κείμενα αυτά παρατηρούμε κριτική στις κυρίαρχες αφηγήσεις των σπορ ως καταναλωτικών και εμπορευματοποιημένων θεαμάτων που συμβάλλουν στους μηχανισμούς αλλοτρίωσης και ιδεολογικής χειραγώγησης και προσαρμογής των πολιτών στις καπιταλιστικές αξίες. Σε μια περίοδο κατά την οποία οι αναλύσεις στην ελληνική κοινωνία για τις ιδεολογικές και πολιτικές όψεις του αθλητισμού ήταν περιορισμένες και ο «μύθος της καθαρότητας του αθλητισμού» (Ζαϊμάκης & Φουρναράκη, 2015) κυριαρχούσε στους αθλητικούς βιόκοσμους, οι συζητήσεις στα περιοδικά της μη ορθόδοξης αριστεράς άνοιγαν νέους προβληματισμούς για τη σημασία του πολιτιστικού εποικοδομημάτων και τους τρόπους που η καπιταλιστική λογική διεισδύει σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής.

Αξιοποιώντας τις αρχές της θεματικής ανάλυσης στη μελέτη αθλητικών κειμένων (Braun, Clarke & Weate, 2016) το άρθρο αυτό επιχειρεί να αναδείξει και να αναλύσει τους λόγους περί αθλητισμού και να τους συνδέσει με ευρύτερες αναζητήσεις και προβληματισμούς στο χώρο της αριστεράς. Το κείμενο ξεκινά με την παρουσίαση των βασικών πηγών της έρευνάς μας και ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση των θέσεων της γαλλικής κριτικής θεωρίας του αθλητισμού, η οποία σε κάποιο βαθμό φαίνεται να επηρέασε τις αντιλήψεις των αρθρογράφων των περιοδικών που εξετάζουμε. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι βασικές θεματικές που προέκυψαν από την ανάλυση των κειμένων της έρευνας μας: Η κριτική για την κυρίαρχη αθλητική ιδεολογία και τα σπορ ως μέσο χειραγώγησης της κοινωνίας, η οπτική του αθλητισμού ως προνομιακού τόπου της βιομηχανίας του θεάματος, η ανάλυση του ποδοσφαίρου ως πεδίου συγκρουσιακών, επιθετικών και μιλιταριστικών πρακτικών και η κριτική στη νέα εθνική «μεγάλη ιδέα» της ανάληψης

των Ολυμπιακών του 1996. Το κείμενο ολοκληρώνεται με συμπερασματικές παρατηρήσεις και σχολιασμούς.

2. Πηγές

Η εργασία αυτή σε σημαντικό βαθμό βασίστηκε σε περιοδικά τού υπό μελέτη χώρου. Ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση αυτών των περιοδικών. Ο *Πολίτης* (πρώτη περίοδος: 1976-1995), με δημοφιλέστερο εκπρόσωπο τον Άγγελο Ελεφάντη, χαρακτηριζόταν ως το περιοδικό των διανοουμένων της ανανεωτικής, κυρίως, αριστεράς, οι οποίοι είχαν αντιδράσει στην εισβολή της Σοβιετικής Ένωσης στην Τσεχοσλοβακία το 1968. Το περιοδικό είχε ακαδημαϊκό ύφος και φιλοδοξούσε να λειτουργήσει ως μηχανισμός πολιτικής διαπαιδαγώγησης παιδείας των αναγνωστών του. Υποστήριζε το ΚΚΕ Εσωτερικού αλλά κρατούσε απόσταση από τις κομματικές καθοδηγήσεις με την κριτική διάθεση συχνά να υπερτερεί της στήριξης του κομματικού μηχανισμού (Καφάλης, Μπαλτάς & Μπουκάλας, 2010). Παράλληλα, ασκούσε κριτική στο ΚΚΕ και φιλοξενούσε άρθρα διανοούμενων που χαρακτηρίζονταν εκείνη την εποχή αριστεριστές.

Ο *Σχολιαστής* (1983-1990) συγκροτήθηκε από μέλη της «Β' Πανελλαδικής» (1978-1981), της διάσπασης της *Ελληνικής Κομμουνιστικής Νεολαίας «Ρήγας Φεραίος»*, λόγω της αντίθεσής της πλειοψηφίας της νεολαιίστικης οργάνωσης στη δεξιά-ρεφορμιστική, όπως τη χαρακτήριζε, στροφή του ΚΚΕ Εσωτερικού. Η Β' Πανελλαδική είχε επιρροές από τα κινήματα του Μάη του 1968, έδινε στον ευρωκομμουνισμό ένα αριστερό και μη διαχειριστικό περιεχόμενο, πίστευε στην ανανέωση της αριστεράς και τη σοσιαλιστική χειραφέτηση πέρα από τον στείρο οικονομισμό της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και συνέβαλε στη ριζοσπαστικοποίηση μέρους της επίσημης αριστεράς και στην ανάδειξη νέων κοινωνικών κινήματων, ιδεολογικών και θεωρητικών ρευμάτων.¹ Σε αυτό το πλαίσιο, ο *Σχολιαστής* ήταν πλουραλιστικό περιοδικό, φιλοξενώντας άρθρα που εξέφραζαν κοινωνικά κινήματα και προέρχονταν από αγωνιστές του αντιδικτατορικού αγώνα από την εξωκοινοβουλευτική αριστερά, ακόμα και από τον αναρχικό χώρο.

Την *Ρήξη* (1979-1993) εξέδιδε ακτιβιστική ομάδα με κυρίαρχη φυσιογνωμία τον Γιώργο Καραμπελιά με επιρροές από τον χώρο του Μαοϊκού εργατισμού και της εργατικής αυτονομίας. Κινούνταν στο χώρο της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς με διαρκείς θεωρητικές και πολιτικές αναθεωρήσεις (π.χ. στροφή στη ριζοσπαστική

¹ Για μια συνοπτική παρουσίαση της δημιουργίας και εξέλιξης της Β. Πανελλαδικής, βλ. Βερναδάκης, χχ.

οικολογία, σχολιασμοί για την κρίση του μαρξισμού-λενινισμού και αναρχισμού, θέσεις για την ιδιαιτερότητα του κοινωνικού σχηματισμού της Ελλάδας, κ.λπ.). Παρά τις όποιες συγκρούσεις, τις κριτικές, τις αναθεωρήσεις, η ομάδα γύρω από το περιοδικό *Ρήξη* συμμετείχε σταθερά σε ποικίλες ακτιβιστικές δράσεις και κινηματικές πρακτικές.²

Οι απόψεις των αρθρογράφων αυτών των περιοδικών φαίνεται να επηρεάζονται και από την έκδοση ορισμένων βιβλίων που ασκούν έντονη κριτική για τις σκοτεινές όψεις των σπορ. Αναφέρομαι στην έκδοση στα ελληνικά το 1978 από τη Διεθνή Βιβλιοθήκη του βιβλίου του γερμανού μαρξιστή και κοινωνικού ψυχολόγου Γκέρχαντ Βίτσι *Το ποδόσφαιρο ως ιδεολογία που άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στον υπό μελέτη «χώρο», ιδιαίτερα σε τμήματα της ελευθεριακής αριστεράς και στο συλλογικό τόμο Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση των Φ. Καντερέ, Π. Λακιγιόμι, Ζ. Μπέρτο, Ζ.Μ. Μπρομ στα 1982 από τις εκδόσεις Ουτοπία, που εκδόθηκε για πρώτη φορά στα γαλλικά λίγο μετά τον Μάη του 1968 στη Γαλλία και εξέφρασε προβληματισμούς, κυρίως τροτσκιστικών κύκλων. Άλλωστε, η επανέκδοσή του στα 2004 με αφορμή τους Ολυμπιακούς της Αθήνας, που αξιοποιείται στο παρόν άρθρο, επιτελέστηκε από τις εκδόσεις Εργατική Πάλη της τροτσκιστικής οργάνωσης ΟΚΔΕ.*

3. Το ρεύμα της γαλλικής κριτικής μελέτης του αθλητισμού

Με την έκδοση στη Γαλλία του τόμου *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση* σχηματοποιήθηκε ουσιαστικά η γαλλική «κριτική θεωρία των σπορ», ένα ρεύμα κοινωνιολογικής ανάλυσης του αθλητισμού, που αναδύθηκε μέσα στο κύμα των επαναστατικών αμφισβητήσεων και των κοινωνικών κινημάτων στη Γαλλία της δεκαετίας του 1960, με αποκορύφωμα τον Μάη του 1968.³ Αν και τα περισσότερα μέλη του νεομαρξιστικού -«φροϋδομαρξιστικού» ακριβέστερα- αυτού ρεύματος της άκρας αριστεράς έφτασαν να διδάσκουν στο πανεπιστήμιο, οι ζυμώσεις και οι συζητήσεις για το περιεχόμενό του διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο των κοινωνικών κινημάτων (Φουρναράκη, 2004). Τα μέλη του πολιτικά προσέγγιζαν διάφορες εκφάνσεις της άκρας αριστεράς -κυρίαρχα τους τροτσκιστές- συμμετείχαν σε πολιτικά κινήματα, αλλά και διοργάνωσαν πολιτικές διαμαρτυρίες με αφορμή το

² Στον ιστότοπο του Κινήματος Άρδην του Γ. Καραμπελιά φιλοξενείται κείμενο του περιοδικού (τ. 30, 1987), στο οποίο παρατίθεται η ιστορία του περιοδικού. Βλ. <https://ardin-rixi.gr/archives/3151>

³ Για το ιστορικό πλαίσιο και τις βασικές πτυχές των αναλύσεων της γαλλικής «κριτικής θεωρίας των σπορ», βλ. Φουρναράκη (2004).

κοινωνικό φαινόμενο του αθλητισμού.

Ο Ζαν-Μαρί Μπρομ, κυριότερος εκπρόσωπος της γαλλικής κριτικής θεωρίας των σπορ, υποστήριξε ότι τα σύγχρονα ανταγωνιστικά σπορ στοχεύουν στη χειραγώγηση των σωμάτων και των συνειδήσεων, συνιστούν ιδεολογικό μηχανισμό ενσωμάτωσης των ατόμων στην καπιταλιστική λογική, προετοιμάζουν τα άτομα για την εισαγωγή τους στην παραγωγική διαδικασία και αντανακλούν κοινωνικές σχέσεις παραγωγής (Brohm, 1993). Σε συναφές πλαίσιο, τα διαφορετικά ρεύματα -σε επίπεδο πολιτικής σκέψης, δράσης, τακτικής, στόχευσης και προταγμάτων- της μη ορθόδοξης αριστεράς που παραδειγματικά οι οπτικές τους για τον αθλητισμό αναλύονται στο παρόν άρθρο, συγκλίνουν εντυπωσιακά στις αναλύσεις τους για τον αθλητισμό, ακόμα και στο επίπεδο του καυστικού γλωσσικού ύφους. Η κριτική τους επικεντρώνεται σε πολλαπλά συμφραζόμενα του αθλητισμού, όπως είναι η εμπορευματοποίηση των σύγχρονων σπορ, η ένταξή τους στη βιομηχανία του θεάματος, ο ανταγωνισμός, οι βίαιες εκδηλώσεις, η αλλοτρίωση που προκαλούν στο κοινωνικό υποκείμενο, η ευχέρειά τους να αφομοιώνουν τα εργατικά και λαϊκά στρώματα στις καπιταλιστικές αξίες, στην αστική ηθική και στην κυρίαρχη ιδεολογία. Επιπλέον, ανεξαρτήτως της τάσης που εκφράζουν, ασκούν δριμεία κριτική στις πολιτικές που ασκούσε η ΕΣΣΔ για τον αθλητισμό που θεωρούσαν ότι σε σημαντικό βαθμό συνέκλιναν με τις αστικές κοσμοθεωρήσεις του ανταγωνισμού και της επιδίωξης των ρεκόρ. Δεν ήταν όμως πάντα έτσι.

Στην επαναστατική της φάση κατά τη δεκαετία του 1920, η Κομμουνιστική Διεθνής άσκησε δριμεία κριτική στον αθλητισμό που αναπτύχθηκε στις καπιταλιστικές κοινωνίες σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, ως εκμεταλλευτικό, εμπορευματοποιημένο, οξύνοντας τις κοινωνικές αντιθέσεις και ενισχύοντας τις αξίες του ανταγωνισμού. Ως εκ τούτου επιχείρησε να οικοδομήσει έναν εναλλακτικό αθλητισμό που βασίζεται στη συλλογικότητα και αποπέμπει τον ατομικισμό και τη μονομανία του ρεκόρ (Keys, 2003). Η Κόκκινη Αθλητική Διεθνής (RSI) που ιδρύθηκε στα 1921 επεδίωκε να οργανώσει τον ελεύθερο χρόνο των προλετάρων, αποσπώντας τους από την αστική κουλτούρα και τις ρεφορμιστικές εργατικές ενώσεις, με απώτερο στόχο να ενστερνιστούν τις επαναστατικές πολιτικές της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Gounot, 2001). Στα καθ' ημάς, αφότου το ΚΚΕ αντιλήφθηκε την ολοένα αυξανόμενη διάδοση του αθλητισμού και κυρίως του ποδοσφαίρου, ήδη από τη μαζική εισροή των προσφύγων το 1922, ανέθεσε στην ΟΚΝΕ να οργανώσει τον «προλεταριακό αθλητισμό» αποσκοπώντας σε πολλαπλά οφέλη για την ανάπτυξη του κομμουνιστικού κινήματος, όπως η στρατολόγηση νέων μελών και η διαπαιδαγώγηση των νέων στις θέσεις του. Επιπλέον, άρχισε

να δημιουργεί «αθλητικές οργανώσεις» που επιτελούσαν ιδιαίτερες πολιτικές λειτουργίες», προτείνοντας έναν «άλλο» αθλητισμό, σύμφυτο με το «αξιακό και πολιτισμικό σύστημα» του ΚΚΕ (Χουμεριανός & Τσούμας, 2022).

Ωστόσο, η Κομμουνιστική Διεθνής κατά τη δεκαετία του 1930, μετά την εδραίωση του σταλινισμού στην ΕΣΣΔ μετέβαλε σταδιακά την άποψή της για τον «προλεταριακό» αθλητισμό. Όπως υποστηρίζει η Keys (2003), η ενασχόληση με τον δυτικό διεθνή αθλητισμό ήταν εν μέρει προϊόν ενός νέου προσανατολισμού στη σοβιετική εξωτερική πολιτική με την είσοδο της Σοβιετικής Ένωσης στην Κοινωνία των Εθνών στα 1934 και την πολιτική των Λαϊκών Μετώπων. Παράλληλα, η στροφή προς τον αθλητισμό υψηλών επιτευγμάτων βασισμένο στα δυτικά πρότυπα, ενέπιπτε στον ανταγωνισμό της με τις καπιταλιστικές χώρες που εκδηλωνόταν και σε άλλους τομείς, όπως η βιομηχανία και η γεωργία, ενώ, εσωτερικά, ήταν σύμφωνη με την υποχώρηση του καθεστώτος σε πιο συντηρητικές κοινωνικές και πολιτιστικές πολιτικές.

Μετά τον πόλεμο, ο εναγκαλισμός με τις οργανώσεις και το αξιακό σύστημα εν πολλοίς του αστικού αθλητισμού διογκώθηκε υπέρμετρα και πλέον αφορούσε και τους δορυφόρους της ΕΣΣΔ (Parks, 2009). Αυτή η πολιτική για τον αθλητισμό των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμό» στηλιτεύεται εκτενώς και ρηξικέλευθα από τα ρεύματα της μη ορθόδοξης αριστεράς που αποτυπώνονται στο παρόν άρθρο.

Η μη ορθόδοξη αριστερά από την πλευρά της έδειχνε να ασκεί ολομέτωπη κριτική και να αποδομεί την ανταγωνιστική κουλτούρα του αθλητισμού των υψηλών επιδόσεων και μάλιστα σε μια εποχή κατά την οποία δεν ήταν δεδομένη η ανάλυση των σπορ ως διακριτό κοινωνικό φαινόμενο (Φουρναράκη, 2004), για το οποίο μπορούμε να ισχυριστούμε πως «βρίσκεται στις ρίζες των σύγχρονων αστικών κοινωνιών και συνδιαμορφώνεται ιστορικά με αυτές ως συστατικό μέρος της κοινωνικής δομής και οργάνωσής τους» (Ζαϊμάκης & Φουρναράκη, 2015, σελ. 10).

Η γαλλική κριτική θεωρία για τον αθλητισμό ασκεί κριτική στην ιδεολογία της νίκης, την ενίσχυση της επίδοσης, του ρεκόρ και της υπέρβασης των ορίων με οποιοδήποτε κόστος, προπαγανδίζοντας την άσκηση, την σκληρή επίπονη προπόνηση και αυταπάρνηση για την επίτευξη των επιδιώξεων του αθλητή (Brohm, 1995b). Πρόκειται για τη λογική του «αυτοδημιούργητου», που φθάνει στην επιτυχία με την επίμονη θέληση και την προσπάθειά του (Μπρομ, 2004) και ενσαρκώνει μια ηθική του ελέγχου, της κυριαρχίας και της αποδοτικότητας που κωδικοποιείται στο τρίπτυχο: «να ξέρεις να εργάζεσαι, να ξέρεις να υπακούς, να αποδέχεσαι τις ματαιώσεις» (Μπερτό, 2004, σελ. 108-109). Επιπλέον, το ρεκόρ

«είναι για τον αθλητισμό ό,τι και το χρήμα στην πολιτική οικονομία: το αφηρημένο μέσο σύγκρισης και ανταλλαγής», ενώ, συνάμα, συμβάλλει στην ενότητα του αθλητισμού», αφού λειτουργεί ως «παγκόσμια γλώσσα» (Λακιγιομί, 2004, σελ. 25-26). Τελικά, «η φόρμουλα: ανταγωνισμός/αποδοτικότητα/μέτρηση/ρεκόρ είναι η τέλεια αντανάκλαση της καπιταλιστικής παραγωγικής διαδικασίας» (Λακιγιομί, 2004, σελ. 22).

Από την άλλη, τα αστικά συνθήματα του αθλητισμού «εργασία-πατρίδα» έχουν ενστερνιστεί και οι χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», εκλαϊκεύοντας την περίφημη ρήση: «Έτοιμος για την παραγωγή και την υπεράσπιση της πατρίδας». Τελικά, «η κινητοποίηση για τον αθλητισμό είναι μια προκαταρκτική κινητοποίηση για την πατρίδα» (Λακιγιομί, 2004, σελ. 39). Σε αυτό το πλαίσιο, ο αθλητής θεωρείται ότι μεταλαμπαδεύει «την ηθική αγνότητα, τη σωματική τελειότητα και την πνευματική ανάπτυξη» και ακτινοβολεί τον νέο άνθρωπο που ετοιμάζεται να γεννηθεί στο «σοσιαλιστικό» καθεστώς, χάρη στα αγαθά του ελεύθερου χρόνου και του αθλητισμού (Λακιγιομί, ό.π., σελ. 48).

Στην ελληνική περίπτωση που μας ενδιαφέρει εδώ, μια πιο συστηματική κοινωνική ανάλυση του αθλητισμού αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της μεταπολίτευσης. Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και εντεύθεν παρατηρείται ένα δημόσιο ενδιαφέρον για τον αθλητισμό, τα σπορ καταλαμβάνουν ολοένα και μεγαλύτερο χώρο στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, προχωρά η διαδικασία επαγγελματοποίησης, φιλελευθεροποίησης και εμπορευματοποίησης των δημοφιλών σπορ και ιδιαίτερα στο ποδόσφαιρο η σύνδεσή του με τις ροές της παγκοσμιοποιημένης αθλητικής βιομηχανίας (Ζαϊμάκης, 2013) και το φαινόμενο της βίας στους αθλητικούς χώρους δείχνει να απασχολεί τα ΜΜΕ, την ευρύτερη κοινωνία (Tsoukala, 2011).⁴

4. Τα σπορ ως μέσο χειραγώγησης

Σύμφωνα με τον Λουί Αλτουσέρ (1977, σελ. 69-121), η επιβίωση ενός κοινωνικού σχηματισμού έγκειται -εκτός από την παραγωγή- στην αναπαραγωγή των

4 Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι στίχοι των τραγουδιών παράγουν σημασίες και νοηματοδοτούν εμπειρίες σε ένα ορισμένο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Κοταρίδης, 1999, σελ. 10), επισημαίνουμε δύο τραγούδια που είχαν απεύθυνση σε ένα κοινό που εξέφραζαν τον αριστερό ή ακόμα και τον αντεξουσιαστικό χώρο και σαρκάζουν ή αποδομούν την κουλτούρα του ανταγωνισμού και της οπαδικής έξαψης και προσήλωσης που είχε αναπτυχθεί στα χρόνια της μεταπολίτευσης στα ελληνικά γήπεδα: «Το πρωτάθλημα αρχίζει η εξέδρα πλημμυρίζει/Γίνεται χαμός σε κάθε γκολ/Μα το ντέρμπι είναι στημένο και από πριν ξεπουλημένο/Κι εσύ πνίγεσαι σε δίχρωμα κασκόλ» (Ελλάς, στίχοι και μουσική: Σταμάτης Μεσημέρης, ερμηνεία: Βασίλης Παπακωνσταντίνου, 1989) και «Βούλγαροι, χανούμισες, βαζέλες/όλο το έθνος προσκυνά σάβρακα και φανέλες» (Κάγκελα Παντού, στίχοι, μουσική και ερμηνεία: Τζίμης Πανούσης, 1986).

παραγωγικών δυνάμεων και των σχέσεων παραγωγής, ενώ η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης συμβαίνει κατά κύριο λόγο έξω από την επιχείρηση. Ο Αλτουσέρ διακρίνει τους μηχανισμούς του κράτους σε καταπιεστικούς, που έχουν ως κυρίαρχο στοιχείο τη βία, και ιδεολογικούς, που έχουν ως κυρίαρχο στοιχείο την ιδεολογία. Οι ιδεολογικοί μηχανισμοί θεωρείται ότι λειτουργούν σχετικά ενιαία κάτω από την ιδεολογία των κυρίαρχων τάξεων. Στόχο των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους συνιστά η εκμάθηση κάποιων προτύπων συμπεριφοράς, αφού η ιδεολογία, κατά τον Αλτουσέρ, συγκαλύπτει τις κοινωνικές σχέσεις και το σύστημα παραγωγής, αποκρύπτει και διαθλά τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξης, προβάλλει την κυρίαρχη ιδεολογία και δημιουργεί την ψευδαίσθηση της ελεύθερης επιλογής. Τελικά, ο Αλτουσέρ θεωρεί ότι οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους εξασφαλίζουν σε μεγάλο βαθμό την αναπαραγωγή των σχέσεων παραγωγής και καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, με την προστασία του καταπιεστικού μηχανισμού του κράτους.

Ο ανταγωνισμός που διέπει τις νεωτερικές αστικές κοινωνίες έχει την εφαρμογή του και στα σπορ, που ενέχουν όλα τα στοιχεία που συγκροτούν τις κυρίαρχες αντιλήψεις, συνιστούν μέσο «διαπαιδαγώγησης», συμβάλλοντας στην αποδοχή των αξιών της αστικής κοινωνίας (Bourdieu, 1999). Στην άλλη διάστασή του, ο αθλητισμός ως θέαμα που καταναλώνεται στον ελεύθερο χρόνο λειτουργεί ως μέσο κοινωνικού ελέγχου, παροτρύνοντας στην ιδεολογική αφομοίωση και την πολιτισμική αλλοτρίωση (Brohm, 1995a). Η ενσωμάτωση των κατώτερων τάξεων στην παραπάνω λογική οδηγεί στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και συνεπώς, των καπιταλιστικών κερδών. Τελικά, τα σύγχρονα σπορ προετοιμάζουν την εργατική δύναμη για να λειτουργήσει σύμφωνα με τους τύπους της καπιταλιστικής επιχείρησης (Brohm, 1993). Άλλωστε, «δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στην εργασία της υπέρμετρης ορθολογικοποίησης στο εργοστάσιο και σε αυτή στο αθλητικό στάδιο» (Μπερτό, 2004, σελ. 108), ούτε στη μετατροπή του αθλητή σε «γρανάζι» στον αθλητικό καταμερισμό της εργασίας, «σε άνθρωπο-μηχανή, σε συντελεστή παραγωγής» (Λακιγιομί, 2004, σελ. 33-34).

Συναφώς, οι αντιλήψεις που διατυπώνονται στα έντυπα που αναλύονται στο παρόν άρθρο, αποκωδικοποιούν τα σύγχρονα σπορ ως ιδεολογικούς μηχανισμούς με όλο και αυξανόμενη επιρροή, που αναπαριστούν τις σχέσεις παραγωγής ως «φυσικές», αποκρύβοντας τις ταξικές αντιθέσεις (Μπουκάλας, 1979· Πλατύς, 1988γ). Επιπλέον, θεωρούν ότι η κρατική εξουσία επιδιώκει να στρέψει τα άτομα, ιδιαίτερα τους νέους, προς τους αθλητικούς χώρους και στην παρακολούθηση του αθλητικού

θεάματος, διότι είναι ελεγχόμενοι χώροι εκτόνωσης της βίας και απολήγουν σε «μια προγραμματισμένη και τακτοποιημένη εκτόνωση», που αν και έχει ορισμένες παρενέργειες, δεν απειλεί την ανατροπή του ταξικού κράτους (Μπουκάλας, ό.π.).

Στα ελληνικά κείμενα βλέπουμε να αναπαράγονται απόψεις που έχουν διατυπωθεί στη σχετική βιβλιογραφία που θεωρούν τον αθλητισμό ως «αστικό ως προς την ουσία του, την τελεολογία του, την ιδεολογία του και την οργάνωσή του» και την αθλητική ηθική ως αντανάκλαση και προαγωγή της αστικής ηθικής που διαστρέφει το παιχνίδι με τη συστηματική εισαγωγή της θεωρίας και πρακτικής του σώματος ως μέγιστη αποδοτικότητα» (Λακιγιομί, 2004, σελ. 40 · Μπρομ, 2004, σελ. 17). Σε αυτό το περιβάλλον ο αθλητής -είτε ερασιτέχνης είτε επαγγελματίας- αλλοτριώνεται, αφού «είναι δέσμιος της δραστηριότητάς του και το άθλημα τον δένει με τους μηχανισμούς του», καθιστώντας τον «εξάρτημα», υποχείριο σε έναν προπονητή, πειθήνιο όργανο στους κανόνες των κέντρων εξουσίας και της γραφειοκρατίας του αθλητικού μηχανισμού» (Μπρομ, 2004, σελ. 8· Λακιγιομί, 2004).

Τα ρεύματα της μη ορθόδοξης αριστεράς που αναλύονται σε αυτό το άρθρο έχουν ως αφετηρία τη θέση ότι ο αθλητισμός και οι κοινωνικές σχέσεις που τον διέπουν αποτελούν επέκταση των κοινωνικών δομών, ουσιαστικά «ο αθλητισμός είναι ο καθρέφτης μιας κοινωνίας» (Πλατύς, 1987α). Παράλληλα, υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικές σχέσεις στον εργασιακό χώρο αντανακλώνται στον αθλητισμό, ο οποίος «αποκτά όλο και μεγαλύτερο ειδικό βάρος στην κοινωνική συνοχή του ελεύθερου χρόνου» (Δ.Κ. & Θ.Π., 1988). Ο αθλητισμός «είναι ένας χώρος που εκτόνωση και διασκέδαση παντρεύονται με την αναπαραγωγή της άρχουσας ιδεολογίας» υποστηρίζει ο Θεόφιλος Πλατύς (1988γ) που αρθρογραφεί συστηματικά για ζητήματα αθλητισμού στο Σχολιαστή υποστηρίζοντας πως, τα σπορ, αντικατοπτρίζουν βασικές αξίες και χαρακτηριστικά της αστικής κοινωνίας, όπως «ο ανταγωνισμός, η ποσοτικοποιημένη αποδοτικότητα, η πειθαρχία, ο αυτοματισμός, ο άκρατος καταμερισμός δραστηριοτήτων, η τάξη, ο μόχθος, η οδύνη και μέσω της αγωγής να τα εσωτερικεύσει στα άτομα με την επίφαση του παιχνιδιού (Πλατύς, 1987β).

Ως εκ τούτου, ο αθλητισμός μετατρέπει το σώμα σε αντικείμενο -και άρα εμπόρευμα- που κάνει επιδόσεις και σκοράρει. Η κοινότυπη έκφραση των αθλητών υψηλών επιδόσεων κωδικοποιείται ως: «Στερήθηκα τα πάντα γι' αυτό το ρεκόρ, αλλά τελικά απέδειξα τι αξίζω». Ωστόσο, η παραπάνω διαδικασία απολήγει «σε μαζοχισμό του σώματος, αλλά και σαδιστικό κλίμα προς τους αντιπάλους» (Πλατύς, 1987β), αφού οι εντατικές προπονήσεις, το ξεπέραςμα των βιολογικών ορίων που συνεπάγεται ο ανταγωνισμός των σύγχρονων σπορ προωθεί μια σχεδόν

αυτοκτονική και σαδιστική νοοτροπία (Brohm, 1995b).

5. Ο αθλητισμός ως προνομιακός τόπος της βιομηχανίας του θεάματος

Ο Γκυ Ντεμπόρ (1986) αποφαινεται ότι το θέαμα είναι η στιγμή κατά την οποία το εμπόρευμα κατόρθωσε να κατακτήσει πλήρως τη ζωή: ο κόσμος που βλέπουμε είναι ο κόσμος του εμπορεύματος. Επιπλέον, ο Ντεμπόρ υπογραμμίζει ότι το θέαμα συνιστά κύριο αγωγό για την ενσωμάτωση στην κυρίαρχη ιδεολογία και την επιβολή της οικονομικής λογικής του καπιταλισμού, εισβάλλοντας σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής και παγκοσμιοποιώντας τη λογική της, μέσα από την εισροή των θεαμάτων της. Η λογική της κατανάλωσης των θεαμάτων, των «πλανών», αντανακλά την εμπορευματική κοινωνία. Η «πλάνη» απαντάται στην κατανάλωση εμπορευμάτων που αποτελούν ψευδεπίγραφα «ελεύθερες επιλογές του ελεύθερου χρόνου». Το θέαμα συνιστά εκδήλωση της αλλοτρίωσης, της ψευδούς συνείδησης του κόσμου, επιβάλλοντας κοινωνικά πρότυπα ζωής που είναι σύμφυτα με την εξουσιαστική λογική της αστικής τάξης και τη χειραγώγηση της εργατικής δύναμης. Ο Ντεμπόρ (1986) καταλήγει ότι «η κουλτούρα που έχει γίνει εξ ολοκλήρου εμπόρευμα μέλλει να γίνει και το εμπόρευμα-βεντέτα της θεαματικής κοινωνίας».

Οι σύγχρονες κοινωνίες που κατατρύχονται από την εμπορευματική λογική, κατασκευάζουν άτομα μονοδιάστατα, αφού σταδιακά η σκέψη τους περιορίζεται σε τομείς που αναφέρονται κυρίως στο «δικαίωμα» της κατανάλωσης (Marcuse, 1971). Συνακόλουθα, η ελευθερία των επιλογών στη «σχόλη» υπακούει σε δοσμένα αντιληπτικά σχήματα και κοινωνικά πρότυπα, που στοχεύοντας στη συνολική οργάνωση του χρόνου νοηματοδοτούν αντίστοιχες καταναλωτικές δραστηριότητες ως «θετικές» (Μπωντριγιάρ, 2000, σελ. 188). Η εμπορευματική λογική και η κοινωνική δομή που καθορίζεται από αυτήν διαπερνούν όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής με τα σπορ να μην αποτελούν εξαίρεση (Vinnai, 1978).

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, οι απόψεις που διατρέχουν τα έντυπα της μη ορθόδοξης αριστεράς επισημαίνουν ότι η εμπορευματοποίηση των αγώνων και η ένταξή τους στη βιομηχανία του θεάματος διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία τους. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο του Πολίτη Σταύρο Λιβαδά, «Αθλητισμός, αθλητές, φίλαθλοι, θεατές βρίσκουν πλέον τη μορφή και το περιεχόμενό τους μέσα από το θέαμα και το εμπόριό του. Τα πάντα υποτάσσονται και διαμορφώνονται απ' αυτή την τεράστια και δίχως σύνορα βιομηχανία παραγωγής θεάματος» (Λιβαδάς, 1987). Παρόμοιες ιδέες εκφράζονται σε ανώνυμο κείμενο στην *Ρήξη* στο οποίο τονίζεται ότι ο «αθλητισμός μεταβάλλεται σε θέαμα», όπου διακινούνται υπέρογκα ποσά χρημάτων τα οποία συνδέονται με μια βιομηχανία παραγωγής και διακίνησης

αθλητικών καταναλωτικών υπηρεσιών:

«Τηλεόραση, βίντεο, δορυφορική, καλωδιακή συνιστούν ίσως τις πιο διεθνοποιημένες επιχειρήσεις και διαπλεγμένος μαζί τους είναι ο αθλητισμός. Ποδόσφαιρο, τένις, κλασικός αθλητισμός μια τεράστια βιομηχανία, που μέσα από την τηλεόραση φτάνει και στην τελευταία καλύβα της Μελανησίας» (Ανώνυμος, 1986).

Σε κείμενα της *Ρήξης* τονίζεται η σύζευξη της κυρίαρχης αθλητικής ιδεολογίας που διαχέεται από τα ΜΜΕ με τις οικονομικές στοχοθεσίες των πολυεθνικών εταιριών που προβάλλουν τα προϊόντα τους μέσω των διαφημίσεων εταιρειών συχνά με πολυεθνικό χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό είναι άρθρο της *Ρήξης* για το ευρωπαϊκό πρωτάθλημα μπάσκετ που διεξήχθη στην Ελλάδα το 1987 και κατέκτησε η εθνική ομάδα, στο οποίο ο συντάκτης στέκεται σε τηλεοπτικό στιγμιότυπο που θεωρεί ότι απεικονίζει συμβολικά τις αλλαγές στην πολιτική οικονομία των спор και την εμπορευματοποίηση του αθλητικού θεάματος, σχολιάζοντας πως σε νεκρό χρόνο στη σκηνή της γραμματείας με το «πράσινο τραπεζομάντηλο» προβαλλόταν «ένα κομπιούτερ της IBM, μια μπάλα και το κουτάκι της Coca-Cola». Μάλιστα, αγανακτισμένος παρακινεί «έχετε παρατηρήσει ότι όλοι στο Ευρωμπάσκετ πίνουν της Coca-Cola; Ακόμα και οι Σοβιετικοί επιδεικτικά! Μερικές φορές μου τη δίνει ο διεθνισμός...», μονολογεί.

Σύμφωνα με κείμενο του Γρηγόρη Μανιαδάκη στον *Πολίτη*, η γλώσσα και οι τελετουργίες του γηπέδου, ενισχυμένες από την προπαγάνδα των ΜΜΕ, διαπερνούν πλέον όλες τις κοινωνικές εκφάνσεις και «χρησιμοποιούνται για τη μετατροπή της κοινωνικής ζωής, μαζί και της πολιτικής, σε υπερθέαμα» (Μανιαδάκης, 1986). Η θεμελιακή μετάθεση των κοινωνικών ενεργειών από τη ζωή στο θέαμα (Ελεφάντης, 1987β) συμβάλλοντας στη «μαζική αποπολιτικοποίηση της δημόσιας ζωής» (Λακιγιονί, 2004, σελ. 44). Σε αυτήν την κατεύθυνση είναι χαρακτηριστική η κριτική του Λιβαδά στην αλλοτριωτική διάσταση των καταναλωτικών πρακτικών του σύγχρονου αθλητισμού:

«Το θέαμα δεν είναι μόνο θέαση τηλεοπτική, κινηματογραφική, αφηγηματική των υπεραθλητών-πρωταγωνιστών μέσα στο φαντασμαγορικό σκηνικό που περιλαμβάνει τα πάντα, από στάδια ως αθλητικά παπούτσια και διαφημίσεις παντοειδών προϊόντων, είναι και διαμόρφωση προτύπων, μιας κουλτούρας που υπερβαίνει τα γήπεδα ή την τηλεόραση, διαμορφώνει συμπεριφορές, αυτό που ονομάζουμε άνθρωπο καταναλωτή» (Λιβαδάς, 1987).

Κριτική ασκείται και στην επαγγελματοποίηση του ποδοσφαίρου στην Ελλάδα το 1979 με τη μετατροπή των συλλόγων σε Ποδοσφαιρικές Ανώνυμες Εταιρείες (ΠΑΕ), που σύμφωνα με τον Παντελή Μπουκάλα «θα εκλογικεύσει τους όρους της εμποροπανήγυρης» και θα συνδέσει το δημοφιλές άθλημα ευθέως με την εμπορευματοποιημένη κοινωνία και τις λειτουργίες της ελεύθερης αγοράς: επενδύσεις εισαγωγή κεφαλαίων, προσέλκυση οικονομικών κ.λπ. (Μπουκάλας, 1979).

Ο ανταγωνισμός, πλέον, εκδηλώνεται ανάμεσα σε εταιρείες, εμποτίζοντας με την οικονομική λογική του καπιταλισμού το ποδόσφαιρο, αφού οι ομάδες μετατρέπονται σε καπιταλιστικές επιχειρήσεις που επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους με τη μαζικοποίηση του ποδοσφαίρου και την απόκτηση κερδών από τις βιομηχανίες του θεάματος. Μέσα από τέτοιες αλλαγές το ποδόσφαιρο τείνει να μετατραπεί σε έναν αυτόνομο κλάδο της βιομηχανίας του θεάματος, γεγονός που του προσδίδει νέες κοινωνικές και παραγωγικές λειτουργίες» (Πλατύς, 1987α).

6. Το ποδόσφαιρο ως συγκρουσιακό, επιθετικό και μιλιταριστικό άθλημα

Αν και η βία στα γήπεδα στην Ελλάδα εντοπίζεται από τις απαρχές της μαζικοποίησης του ποδοσφαίρου κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου (Baltas, 2021), στην εξεταζόμενη περίοδο φαίνεται να παρουσιάζει έξαρση και να απασχολεί το δημόσιο διάλογο, τις αστυνομικές αρχές και την Πολιτεία.⁵

Ενδεικτικά, σε ό,τι αφορά τις κρατικές αρχές, εσωτερικό έγγραφο της Αστυνομίας Πόλεων με τίτλο «Ταραξίες των γηπέδων-Χούλιγκανς» (ΓΑΚ Αθήνας, έγγραφο 7.11.1983) διαφαίνεται η στάση της Αστυνομίας για το φαινόμενο της βίας στους αθλητικούς χώρους. Με βάση τη σχετική έκθεση το φαινόμενο των χούλιγκανς είναι «παροδικό», ένα «είδος μόδας, μιμητισμού», που με τον καιρό

⁵ Στη διάρκεια της έρευνάς μας στα ΓΑΚ της Αθήνας εντοπίσαμε πλούσιο υλικό για τα μέτρα καταστολής της Αστυνομίας Πόλεων για τη χρονική περίοδο 1983-1984 και αλληλογραφία της Αστυνομίας Πόλεων με Υπουργό Προεδρίας, Υφυπουργό Νέας Γενιάς, Γ.Γ. Αθλητισμού με θέμα «Βία στα γήπεδα-αντιμετώπιση ταραξιών (Χούλιγκανς)» και τα προτεινόμενα μέτρα αντιμετώπισής τους. Εξάλλου, ο πολιτικός Τύπος απασχολείται με το φαινόμενο, όπως *Αυριανή* (14.09.1983), άρθρο για «Χούλιγκανς», *Βήμα* (14.02.1988), «Η βία στα γήπεδα», όπως και τακτικές αναφορές καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Βλ. σχετικά Σταμίρης, 1990, σελ. 337-474. Επιπλέον, κινηματογραφικές ταινίες με «κοινωνικό προβληματισμό» σχετικά με τα ζητήματα της νεολαίας, όπως *Χούλιγκανς*. Κάτω τα χέρια από τα νιάτα, Κ. Καραγιάννης, 1983 · Θύρα 7. Η μεγάλη στιγμή, Ν. Φώσκολος, 1983.

θα εξαλειφθεί, «όπως έγινε στο παρελθόν με τους τεντιμπόηδες». Ωστόσο, αναγνωρίζει ότι «ομάδες ατόμων που φέρουν τα χαρακτηριστικά των χούλιγκανς κατά το ντύσιμο και την εν γένει συμπεριφορά τους» εμφανίζονται σε ειδικές θέσεις στα γήπεδα προκαλώντας τις «γνωστές καταστάσεις (επεισόδια, εξυβρίσεις και κακοποιήσεις προσώπων, φθορές βιτρινών, αυτοκινήτων κλπ.)». Παράλληλα, η έκθεση επισημαίνει την παρουσία σε δραστηριότητες των «ταραξιών» των γηπέδων «μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων που ανήκουν σε αυτόνομες αναρχικές οργανώσεις ή ομάδες πίεσεων, όπως χαρακτηρίζονται από τους κοινωνιολόγους, τα οποία εκμεταλλεύονται το δημιουργούμενο κλίμα και προβαίνουν σε πράξεις βίας κατά προσώπων ή πραγμάτων με σκοπό να εκδηλώσουν με τον τρόπο αυτό την αντίθεση ή αδιαφορία τους στο κατεστημένο». Για την αντιμετώπιση των προαναφερθέντων καταστάσεων, προτείνει «εκσυγχρονισμό» και αυστηροποίηση του νομοθετικού πλαισίου -για να συμπεριλάβει εκτός της γηπεδικής βίας και «καλλιτεχνικές και πολιτικές εκδηλώσεις (φεστιβάλ)»- και τη «λήψη αυστηρών αστυνομικών μέτρων στα γήπεδα (έλεγχοι, έρευνες κ.λπ.)» σε μια εμφανή προσπάθεια να επεκτείνει τη λογική του κοινωνικού ελέγχου σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, στον πυρήνα των αναλύσεων των αποδελτιωμένων άρθρων συνιστά η θέση ότι «η βία δεν γεννιέται στα γήπεδα αλλά έξω απ' αυτά. Στα γήπεδα ξεσπάει, εκεί βρίσκει το πεδίο ανάπτυξης και πολλαπλασιασμού της, όχι τις αιτίες της» (Ελεφάντης, 1986). Σύμφωνα με τη γλαφυρή προσέγγιση του Άγγελου Ελεφάντη, το υπόβαθρο της βίας βρίσκεται με ένα κόσμο ματαιωμένων προσδοκιών στο πλαίσιο της οποίας η ταύτιση με την ομάδα γίνεται μια δυστοπική συνθήκη, ένα ολοκληρωτικό υποκατάστατο:

«η ομάδα είναι το χαμένο χωριό, η ρημαγμένη γειτονιά, η κτισμένη γη, ο πολυκατοικιοποιημένος δρόμος, το κλεισμένο σινεμά, οι χαμένοι φίλοι, το ξεχασμένο σχολείο, το ανεύρετο συνδικάτο, το ανύπαρκτο θέατρο, η τελειωμένη γιορτή, το απρόσωπο κόμμα, η οικογενειακή ανία, η ανυπόφορη δουλειά, η μέγγενη της μηχανής, η κατατονική επαναληπτικότητα, το πνιγμένο τραγούδι, ο πλαστός έρωτας» (Ελεφάντης, 1986).

Σε αυτό το πλαίσιο, «η ουσία είναι η νίκη κι η επικράτηση πάνω στον αντίπαλο» («Η αγέλη του ποδοσφαίρου», 1990). Στα μέσα που μεταχειρίζονται για την επιτυχία εντάσσονται οι βίαιες αντιδράσεις, είτε γιατί με αυτό τον τρόπο παρεμβαίνουν στην έκβαση του αγώνα τρομοκρατώντας τους αντιπάλους και τον διαιτητή είτε γιατί έχουν διαμορφώσει μια τέτοια κουλτούρα για την ήττα, που η βία

καθίσταται αναμενόμενη. Συνάμα, «το ποδόσφαιρο είναι άθλημα συγκρουσιακό, επιθετικό. Σε πολλές περιπτώσεις έχει ομοιότητα με τη στρατιωτική ορολογία για τον αντίπαλο» (Ελεφάντης, 1986), ενώ επίσης με τη σύμπτυξη «πειθαρχίας και ανοικτής επιθετικότητας» προετοιμάζει για μια «στρατιωτική σύγκρουση» (Vinnai, 1978, σελ. 85). Έτσι, συγκροτούνται αντίπαλοι στρατοί που μέσω των παικτών και των οπαδών στοχεύουν στην εξόντωση του αντιπάλου.

Για να προσελκύσει επενδύσεις και μεγαλύτερο αριθμό φιλάθλων, ο ποδοσφαιρικός σύλλογος οφείλει να προβάλλει νίκες, όσο το δυνατόν περισσότερες. «Το κέρδος είναι η άλλη όψη της νίκης, νίκη αδιαπραγμάτευτη, πληρωμένη, εκβιασμένη» (Ελεφάντης, 1990). Αν προσθέσουμε ότι «οι δωροδοκίες και τα στημένα παιχνίδια αποτελούν μόνιμο φαινόμενο στο ελληνικό ποδόσφαιρο» (Υπέρμαχος, 1983), διαμορφώνεται ένα πλέγμα που απέχει πολύ πλέον από τον «υγιή» ανταγωνισμό και προκαλεί βίαιες συμπεριφορές.

Η σύνδεση του ποδοσφαίρου με τον τζόγο και τα κρατικά έσοδα, μέσω του Προπο, θεματοποιείται ως ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα στον εμπορευματοποιημένο αθλητισμό. Στα αναλυόμενα άρθρα γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην κουλτούρα του τζόγου που έχει παρεισφρήσει στο ποδόσφαιρο και θεωρείται σημαντικό αίτιο της έξαρσης της βίας στα γήπεδα (Ελεφάντης, 1990· Καστρινός, 1999· Λιβαδάς, 1988· Παπαγιαννάκης, 1981). Καθώς στη δεκαετία του 1980, το Προπο συνεπικουρούμενο από το κράτος είχε εξελιχθεί σε «εθνικό σπορ» που ενσάρκωνε τη λογική της «κονόμα», δηλαδή με «το εύκολο και μεγάλο κέρδος» (Κανέλλη, 1988), συχνά ορισμένα «φάλτσα σφυρίγματα των διαιτητών, στραβοκλωτσιές» (Ελεφάντης, 1986), απρόσμενα αποτελέσματα οδηγούσαν σε εντάσεις στους φιλάθλους, οι οποίοι αναζητούσαν τα αίτια των λανθασμένων προβλέψεών τους σε εξωαγωνιστικούς παράγοντες, επιτείνοντας τις βίαιες συμπεριφορές τους.

Επιπροσθέτως, ο σοβινισμός που διακατέχει σε πολλαπλά επίπεδα το ποδόσφαιρο εκδηλώνεται με εθνικιστικές εξάρσεις που κατευθύνουν βίαιες συμπεριφορές. Με αφορμή τη λήξη του Μουντιάλ του 1990, ένα άρθρο του Ραμονέ (1990) στον *Πολίτη*, υποστηρίζει ότι ουσιαστικά «το ποδόσφαιρο σημαίνει πόλεμος» και αναφέρει ότι οι παίκτες προβάλλονται ως να «ενσωματώνουν τις «αρετές του έθνους», ήτοι την «αρρενωπότητα, τη νομιμοφροσύνη, το πνεύμα της θυσίας, την πίστη, την ένταξη στην κοινότητα». Παράλληλα, το ποδόσφαιρο ευνοεί τους «πατριωτικούς φανατισμούς», ενώ κάθε αναμέτρηση λαμβάνει τα χαρακτηριστικά ενός «τελετουργικού πολέμου με επικλήσεις εθνικών εμβλημάτων (ύμνοι, σημαίες, παρουσία αρχηγών κρατών)», όπως επίσης καταφεύγει σε «μεταφορές πολεμικού τύπου: επίθεση, άμυνα, κατάκτηση, αρχηγός, έδαφος, τακτική, νίκη».

Με βάση αυτήν την λογική, στο Eurobasket του 1987, σύμφωνα με τα αποδελτιωμένα άρθρα, αναδύθηκε ένας ιδιότυπος σοβινισμός που παρείσφρησε στους πανηγυρισμούς για την κατάκτηση της πρώτης θέσης από την εθνική ομάδα μπάσκετ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ελεφάντης (1987α), «κάπου ανάμεσα στην υπερηφάνεια και τη χαρά, ξεπήδησε ο ξετσίπωτος σοβινισμός, η πολιτιστική μιζέρια, το κενό της συλλογικής έκφρασης», ενώ «οι εκδηλώσεις του πλήθους έφεραν στην επιφάνεια ρεύματα υπόγεια, φανατισμούς, μια μορφή ξενοφοβίας που ρητόρευε πάνω στο κουφάρι του πατριωτισμού, μεταχειριζόμενη ιστορικές μνήμες σαν παλιά αποφόρια». Μάλιστα, οι ταυτίσεις με «το έπος της Αλβανίας και την ιαχή “αέρα” -εναλλασσόμενη με τον “τσαμπουκά”- επιστρατεύτηκαν για την περίπτωση, συγχέοντας τα κρουπαγήματα με τα ριμπάουντ, τα τρίποντα με την ξιφολόγηση».

Τα διάφορα ρεύματα της αριστεράς, λοιπόν, που διερευνώνται εδώ συγκλίνουν στην πεποίθηση ότι τα κύρια αίτια για τη βία στα γήπεδα εδράζονται στην κοινωνία και ότι «στο γήπεδο και γύρω από αυτό τίθενται ωμά και χωρίς φιοριτούρες όλα τα δράματα του κοινωνικού βίου» (Μανιαδάκης, 1986) και δεν θεωρεί ως κυρίαρχο γενεσιουργό αίτιο της εκδήλωσης βίας στους αθλητικούς χώρους τους «χούλιγκανς» που προκαλούν τα επεισόδια. Αυτοί χαρακτηρίζονται, σε συνδυασμό βέβαια με το μερίδιο ευθύνης που τους αναλογεί, ως θύματα της προπαγάνδας και των κοινωνικών δομών, που δημιουργούν ανισότητες και ενέχουν καταπίεση που παροτρύνει σε συγκρούσεις στους αθλητικούς χώρους. Όπως τίθεται χαρακτηριστικά σε άρθρο στον *Σχολιαστή*, «υπουργοί, αστυνομικοί και δημοσιογράφοι πασχίζουν να δημιουργήσουν καθημερινά την εικόνα του χουλιγκανισμού ως βάνδαλοι, κτήνη, αλήτες να αποκοπεί δηλαδή η εξήγηση του χουλιγκανικού φαινομένου από την κοινωνική αιτία που το θρέφει» (Πλατύς, 1988δ), αν και στις πλείστες των περιπτώσεων τα «θύματα του ποδοσφαίρου δεν είναι αλήτες, αλλά φτωχοί» (Fogel, 1989).

Αιχμές εκφέρονται και προς την «ορθόδοξη» αριστερά όπως εκφράζεται από το ΚΚΕ, για τις αναλύσεις της σχετικά με την αθλητική βία που αποδίδουν ιδιαίτερη έμφαση στα άτομα που προκαλούν τα επεισόδια στα γήπεδα, υποβαθμίζει την πολιτική χροιά της αθλητικής βίας, αφού η «πραγματική ή συμβολική αναίρεση του άλλου, η ιδεολογία της βίας και οι μαζικές πρακτικές μέσω των οποίων υλοποιείται στις πεπολιτισμένες κοινωνίες μας, ενώ την υποθάλπουν και τη δημιουργούν, ταυτόχρονα την αμβλύνουν ή τη διοχετεύουν σε τιθασευμένα ή σχετικώς ακίνδυνα τοπία» (Ελεφάντης, 1986). Σύμφωνα με την ανάλυση του Πλατύ στην οποία τονίζεται η διαφωνία των δύο οπτικών «το κεφάλαιο χούλιγκαν ήταν πάντα θέμα ταμπού

για την αριστερά, ίσως γιατί θεωρεί το χώρο κατειλημμένο από νεοφασίστες, ίσως γιατί αλλοτριώνει την εικόνα του αθλητισμού που οραματίζεται» (δηλαδή ενός αγνού λαϊκού αθλητισμού που θα αντικαταστήσει τον επαγγελματικό). Για την επίρρωση της επιχειρηματολογίας του ο συγγραφέας παραθέτει απόσπασμα από τον *Ριζοσπάστη*, στο οποίο σχολιάζονται τα επεισόδια φιλάθλων της ΑΕΚ στην Πάτρα το 1988 τα οποία αποδίδονται σε «βανδαλιστές και φασιστοειδή που έχουν εισχωρήσει στις τάξεις των φιλάθλων» (Πλατύς, 1988β). Αν και από πολλαπλούς κοινωνικούς, πολιτικούς, θεσμικούς τόπους, προτείνονται «μέτρα» καταπολέμησης της βίας, τα έντυπα της μη ορθόδοξης αριστεράς δεν τα ενστερνίζονται παρά ως επουσιώδη, αφού αναδεικνύουν τη δομική φύση της βίας στα σύγχρονα σπορ, τις κοινωνικές και πολιτικές της αθλητικής βίας. Σύμφωνα με τον Ελεφάντη (1986), δεν μπορεί να υπάρξει πρόληψη της βίας, αφού «αυτό θα σήμαινε την πλήρη ανατροπή των ψυχοκοινωνικών προϋποθέσεων του ποδοσφαιρικού θεσμού πράγμα που θα ισοδυναμούσε με συνολική ανατροπή».

7. Athens '96: Η νέα εθνική «μεγάλη ιδέα»

Οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες προβάλλονται από τις πολιτικές και οικονομικές ηγεσίες ως το μεγαλύτερο αθλητικό και πολιτιστικό γεγονός που διαδραματίζεται κάθε τέσσερα χρόνια. Από την αναβίωσή τους το 1896 στο πλαίσιο του κινήματος του ολυμπισμού οι αγώνες έχουν αξιοποιηθεί ως μέσο προβολής εθνοκεντρικών πολιτικών από τις χώρες υποδοχής ή και αυταρχικών καθεστώτων. Ενδεικτικοί είναι οι αγώνες του Βερολίνου το 1936, που αποτέλεσαν «θαυμάσιο όχημα της ναζιστικής προπαγάνδας» με τον Πιερ ντε Κουμπερτέν να δηλώνει: «Έχω την εντύπωση ότι ολόκληρη η Γερμανία από τον αρχηγό της ως τον τελευταίο μαθητή, εύχεται θερμά να γίνει η γιορτή του 1936 μια από τις ομορφότερες που έχει δει μέχρι σήμερα ο κόσμος» (Yenan, 1984).

Η τάση για την παγκοσμιοποίηση του αθλητισμού εντάθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Με τη συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης στους Ολυμπιακούς στο Ελσίνκι το 1952, μεταφέρεται η διπλωματία του ψυχροπολεμικού κλίματος και στους αγώνες. Διαμέσου των Ολυμπιακών Αγώνων εκδηλώνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κυρίαρχων πολιτικών και οικονομικών συστημάτων, ενώ οι νίκες στους αγώνες προπαγανδίζουν την ανωτερότητα του ενός έναντι του άλλου. Η *Pravda*, η εφημερίδα που απηχούσε τις απόψεις της Σοβιετικής ηγεσίας, σημείωνε το 1958 ότι σημαντικός παράγοντας στην εξωτερική πολιτική της χώρας ήταν οι διεθνείς διακρίσεις των αθλητών της και έτσι ένα επιτυχημένο ταξίδι τους συνιστά

«εξαιρετικό όχημα προπαγάνδας στις καπιταλιστικές χώρες» με την επιτυχία τους να «βοηθά στη δουλειά των διπλωματικών και εμπορικών αποστολών» (Espy, 1979, σελ. 4). Για υπεύθυνους της χάραξης αθλητικής πολιτικής στη Σοβιετική Ένωση η προβολή των αθλητικών επιτευγμάτων και οι επιτυχίες των αθλητών της σε διεθνείς αθλητικές οργανώσεις αποτελούσαν μια ευκαιρία για να προβληθεί ο ανώτερος «σοσιαλιστικός τρόπος ζωής» (Parks, 2009, σελ. 25).

Τέτοιες θέσεις αποτελούσαν αντικείμενο κριτικής για τον χώρο της ριζοσπαστικής αριστεράς. Έτσι αρθρογράφος στη *Ρήξη* σχολιάζει πως «φτάσαμε στο σημείο τις ολυμπιακές νίκες να διεκδικούν τα κράτη για λογαριασμό των πολιτικών σκοπιμοτήτων» (Παπακωνσταντίνου, 1990), οι αθλητές να απεικονίζονται ως νέοι «ήρωες» που με τις επιτυχίες τους μπορούν να δείξουν τις αρετές και την ανωτερότητα του έθνους έναντι των άλλων λαών, τονίζοντας πως «ο πρωταθλητισμός δεν είναι παρά η επιστράτευση της νεολαίας στην κατάδειξη της υπεροχής του έθνους και η αρχή της «βιολογικής και ψυχικής φθοράς των πρωταθλητών» (Λουκάκος και Βερνίκος, 1984β). Ακόμα πιο καυστικός, ο Λιβαδάς (1987) χαρακτηρίζει τους πρωταθλητές «ανθρωπόμορφα επαγγελματικά κομμάτια κρέατος», που αν και προβάλλονται από τις ηγεσίες ως «απολίτικα» θετικά πρότυπα, λειτουργούν ως μοχλός αφομοίωσης στα καπιταλιστικά ιδεώδη.

Σύμφωνα με ανώνυμο αρθρογράφο της *Ρήξης*, τόσο «οι μεγάλες καπιταλιστικές χώρες της Δύσης» όσο και «οι σοσιαλιστικές της Ανατολής έχουν δημιουργήσει μια βιομηχανία του αθλητισμού, που τους επιτρέπει να παράγουν σε ικανές ποσότητες «ανθρώπους-τέρατα που θα δοξάσουν τις χώρες τους συντρίβοντας όλους τους αντιπάλους στο στίβο» (Ανώνυμος, 1983).

Έτσι, «ο αθλητής πιεσμένος από τον κρατικό σοβινισμό, όσο κι από το άγχος της προσωπικής του εξασφάλισης μετατρέπεται σ' επαγγελματία με μέσο το σώμα του, κατάλληλα ενισχυμένο με φάρμακα και δείγμα εργασίας τις επιδόσεις του» (Λουκάκος & Βερνίκος, 1984α). Το παραπάνω είναι ίσως το μοναδικό άρθρο που αντιμετωπίζει -συνειδητά ή όχι- τον αθλητή ως υποκείμενο.⁶ Συνήθως, οι αθλητές παρουσιάζονται ως τερατογενέσεις, ταυτίζονται με τους φορείς της εξουσίας που συμμετέχουν με διακαή πόθο στον μηχανισμό αλλοτρίωσης και εξουσίας που έχει στηθεί γύρω από τον αθλητισμό. Πάνω σε αυτό, ο Λακιγιομί (2004, σελ. 33-

6 Με τη διττή έννοια, «υποκείμενο υποταγμένο στον άλλον μέσω του ελέγχου και της εξάρτησης και υποκείμενο προσκολλημένο στην ίδια του την ταυτότητα μέσω της συνείδησης και της αυτογνωσίας». Συνεπώς, το «υποκείμενο» υποδηλώνει «μια μορφή εξουσίας που καθυποτάσσει και καθιστά κάποιον υποτελή» (Φουκώ, 1991, σελ. 81).

34) υπερθεματίζει αντιπαραβάλλοντας τον αλλοτριωμένο εργάτη με τον αθλητή-μηχανή, σημειώνει ότι η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι ο αθλητής το κάνει «θελήματικά», ενώ ο εργάτης για να «επιβιώσει».

Στη δεκαετία του 1980 οι Ολυμπιακοί Αγώνες του Λος Άντζελες (1984), χαρακτηρίστηκαν από πολλούς ως οι Ολυμπιακοί των αναβολικών, αλλά και της εμπορευματοποίησης, με τη Σοβιετική Ένωση και άλλες σοσιαλιστικές δημοκρατίες να μπούκοτάρουν τους αγώνες ως μια απάντηση στο αντίστοιχο μπούκοτάζ των Ολυμπιακών αγώνων της Μόσχας (1980) από τις ΗΠΑ και άλλες χώρες του καπιταλιστικού κόσμου. Η άποψη του ΚΚΕ για τους αγώνες στο Λος Άντζελες ήταν ότι διακατέχονταν από αντισοβιετισμό και έντονα εμπορευματικό πνεύμα. Σε αντίθεση με τους αγώνες στη Μόσχα, που η κρατική μέριμνα κατόρθωσε να προωθήσει τα «ολυμπιακά ιδανικά της ειρήνης, της συνεργασίας, της κατανόησης, σεβασμού, της φιλίας και της συναδέλφωσης μεταξύ των λαών, που είναι αλληλένδετα με τον σοσιαλισμό», οι Ολυμπιακοί Αγώνες του Λος Άντζελες με την ατομικοποίηση, την ελάχιστη κρατική μέριμνα και την υπέρμετρη προβολή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας υπέσκαψαν τα «ολυμπιακά ιδεώδη» (Βάσσος, 1984).

Αντιθέτως, στους αγώνες του 1988 στη Σεούλ συμμετέχουν πάλι οι δύο υπερδυνάμεις και οι «δορυφόροι» τους,⁷ δίνοντας την ευκαιρία στο δικτατορικό καθεστώς της Νότιας Κορέας να επιβάλει την εσωτερική κοινωνική «ειρήνη» και να καταστείλει με συστηματικότερο τρόπο τις απεργίες και διαδηλώσεις εργατών και φοιτητών. Παρόλο που ιδεατά οι οδηγίες της ΔΟΕ προβάλλουν τον διαχωρισμό

⁷ Όπως αναφέρει η Keys (2018) τα μπούκοτάζ, ιδίως το πρώτο, ώθησαν την ΔΟΕ με επικεφαλής τον πρόεδρό της J. A. Samaranch να αναλάβει πρωτοβουλίες «διπλωματικές», επιδιώκοντας να αυξήσει το γόητρό της, το οποίο είχε τρωθεί σημαντικά, ενώ οι Ολυμπιακοί Αγώνες στα 1985 φάνταζαν δίχως αυτόνομο ενεργό ρόλο. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ιθύνοντες προσέγγισαν τη Γενική Γραμματεία του ΟΗΕ με σκοπό να αποσπάσουν δήλωση ή ψήφισμα, με απώτερο στόχο να αποτραπούν μελλοντικά μπούκοτάζ και να υπερβεί τις διαιρέσεις του Ψυχρού Πολέμου. Η ΔΟΕ αποσκοπούσε να προβληθεί ως μη κυβερνητική οργάνωση, αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ και πέραν της πολιτικής. Η επιδιωκόμενη δήλωση του Γ.Γ. του ΟΗΕ θα εμπεριείχε θέσεις όπως ότι οι ολυμπιακοί αγώνες προωθούν τις φυσικές και ηθικές αρετές των σπορ, απορρίπτουν κάθε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο, τη θρησκεία, την πολιτική, ενισχύουν τη φιλία των ατόμων και των λαών, ενώ η επιλογή των πόλεων θα βασιζόταν αποκλειστικά στην ικανότητά τους να διοργανώσουν ολυμπιακούς αγώνες. Την πρωτοβουλία της ΔΟΕ παραδόξως στήριξε το «σοσιαλιστικό» μπλοκ, επιτείνοντας τους ενδοιασμούς των δυτικών χωρών. Αν και δεν ευοδώθηκε τότε η πρωτοβουλία, οι ολυμπιακοί της Σεούλ θεωρήθηκαν μια πρώτη νίκη. Παράλληλα, τέθηκαν οι βάσεις για τις «διπλωματικές» κινήσεις της ΔΟΕ -που προσέγγισε και άλλους οργανισμούς όπως την UNESCO- και οι διεθνείς εξελίξεις συνετέλεσαν στην αναβάθμισή της. Μακροπρόθεσμα, η διπλωματία της ΔΟΕ αποδείχτηκε πλήρως επιτυχημένη με κατάληξη τη δήλωση του Γ.Γ. ΟΗΕ στα 2014, που εξήρε τον αυτόνομο ρόλο των σπορ ως προαγωγού της ειρήνης μεταξύ των λαών.

της πολιτικής από τους αγώνες, εντούτοις -άμεσα ή έστω εμμέσως- στηρίζουν και διαφημίζουν κατά τη διάρκεια των αγώνων τα επιτεύγματα του δικτατορικού καθεστώτος.

Το γεγονός δεν πέρασε απαρατήρητο από τον αρθρογράφο του Σχολιαστή Δημήτρη Ψαρρά που τονίζει ότι «η γλώσσα του εθνικισμού ξεπερνάει την πιο ωμή γλώσσα της διεθνούς πολιτικής», για δυτικούς και ανατολικούς ολυμπιστές σημασία δεν έχει ποιο είναι το καθεστώς και τι ακριβώς ζητάει ο λαός που εξεγείρεται» αλλά «η επαναφορά της τάξης». Στη συνέχεια σχολιάζοντας το υποκριτικό δόγμα της αθλητικής καθαρότητας τονίζει με ειρωνική διάθεση πως «αν η αποκατάσταση της ηρεμίας γίνει με την επιβολή στρατιωτικού νόμου, με νέες εκτελέσεις και μαζικές συλλήψεις, αυτό η ΔΟΕ δεν μπορεί να το κρίνει», αφού «αυτά ανήκουν στη σφαίρα της πολιτικής» (Ψαρράς, 1987)».

Επισημαίνουμε ότι διάφορα ρεύματα της μη ορθόδοξης αριστεράς προσπάθησαν να διαμορφωθεί ένα κίνημα ενάντια στο καθεστώς της Σεούλ και πρότειναν να μην συμμετάσχουν οι ελληνικές αθλητικές αποστολές στους αγώνες (Ανώνυμος, 1988). Αντιθέτως, η «ορθόδοξη» αριστερά, σε σύμπλευση με τις «σοσιαλιστικές» χώρες, στήριζε τη συμμετοχή στους αγώνες, όπως άλλωστε και ο «προοδευτικός» Τύπος ως μια προσπάθεια να ξεπεραστεί η κυριαρχία του ψυχροπολεμικού κλίματος στις διοργανώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων. Σε άρθρο στο *Βήμα* (Λαγός, 1988) αποτυπώνεται η ικανοποίηση για τη λήξη έπειτα από δώδεκα χρόνια του μπούκοτάζ των αγώνων, γεγονός που αναβαθμίζει τον θεσμό, παραμελώντας να αναφερθεί στις λαϊκές αντιδράσεις. Πιθανώς αυτή η κοινή στάση συνδέεται με το πρόταγμα της διεκδίκησης της διεξαγωγής των ολυμπιακών αγώνων του 1996 στην Αθήνα, μια υπόθεση που βρήκε τον κοινοβουλευτικό κόσμο ενωμένο. Από αυτή την σκοπιά έχει ενδιαφέρον η κριτική σε άρθρο του Σχολιαστή που οικτρίζει όσους έσπευσαν να συμμορφωθούν για «να μην έχουν εντάσεις με τη ΔΟΕ», και να μην «αμφισβητήσουν το πνεύμα της ολυμπιάδας της Σεούλ, να κερδίσουν συμπάθειες και προτιμήσεις» (Μαστραντώνης, 1987).

Η υποψηφιότητα της χώρας για τη «Χρυσή Ολυμπιάδα» του 1996 πυροδοτεί την αιχμηρή κριτική όλων των εκδοχών της αριστεράς που αναφέρονται στο παρόν άρθρο, αφού ισχυρίζονται ότι ο θεσμός εξυπηρετεί πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα, ενώ συνάμα υποδαυλίζει σοβινιστικές εκφάνσεις. Παράλληλα, θεωρούν ότι η διοργάνωση συνεπάγεται μεγάλο οικονομικό κόστος, αφού λόγω της αδύναμης ελληνικής οικονομίας, θα υποχρεωθεί το κράτος να καταφύγει σε δανειοδοτήσεις - με τον «κίνδυνο χρεοκοπίας» να παραμονεύει, αφού «τα έξοδα σύμφωνα με τον προφάκελο ανέρχονταν σε 104-108 δις δρχ» (Μαχαίρας, 1988α)-

ενώ η κατασκευή των έργων θα προσδώσει μια συγκεκριμένη κατεύθυνση στην παραγωγική διαδικασία και στη μορφή του αστικού χώρου σε τέτοιο σημείο που «θα υποθηκεύσουν το μέλλον της Ελλάδας οικονομικά, πολιτισμικά, περιβαλλοντικά» (Ζουρναλής, 1989).

Επιπλέον, η υπόθεση «Αθήνα 96», όπως υποστηρίζεται στα αποδελτιωμένα άρθρα των περιοδικών, προβάλλει για την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ως ευκαιρία να διατυπώσει εθνικό στόχο, επιχειρώντας να αμβλύνει τις αντιπολιτευτικές φωνές. Για τους διανοούμενους της μη ορθόδοξης αριστεράς, η επιδίωξη της «νέας μεγάλης ιδέας» (Μαχαίρας, 1988· Ζουρναλής, 1989), από τα ανώτατα κυβερνητικά και κρατικά επιτελεία «γίνεται αφενός μεν εξαιτίας της ιδεολογικής λειτουργίας του ολυμπισμού, στην οποία επενδύουν ευρύτερα, κι αφετέρου σε μια κλασική ΠΑΣΟΚική αρπαχτή» (Πλατύς, 1988α), γεγονός που σημαίνει ότι η διαφθορά στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των έργων θεωρείται βέβαιη και εκτεταμένη.

Το ζήτημα των Ολυμπιακών Αγώνων αποτέλεσε αφορμή για την αναμόχλευση παθών στο εσωτερικό του ευρύτερου κομμουνιστικού κινήματος. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο του Σχολιαστή Χρήστο Μαχαίρα «η εθνική ενότητα ίσως να μην έχει βρει άλλη φορά τόσο πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθεί. Από τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη ως τον Χαρίλαο Φλωράκη η Χρυσή Ολυμπιάδα συναντά μόνο φανατικούς υποστηρικτές που πιέζουν την κυβέρνηση να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων αποφεύγοντας τις ολιγωρίες που μας απομακρύνουν από την εθνική μας επιδίωξη» (Μαχαίρας, 1988α). Ο ίδιος σχολίασε επικριτικά τις απόψεις του στελέχους του ΚΚΕ Κώστα Κάππου, που διακήρυττε ότι «το αίτημα των ολυμπιακών αγώνων του 1996 συμβαδίζει απόλυτα με τα ιδανικά της ειρήνης, της φιλίας και της συνεργασίας» (Μαχαίρας, 1988β). Από την πλευρά του ο Πλατύς επεσήμανε πως «η δημιουργία συνθηκών για λαϊκό αθλητισμό δεν μπορεί να αποτελεί άλλοθι για τους αφελείς οραματιστές του αγνού ερασιτεχνισμού, ούτε για τους αριστερούς οπαδούς ενός δημοκρατικού καταμερισμού της εργασίας, στον οποίο ο αθλητισμός θα είναι μία ακόμη συνιστώσα της χειραγώγησης των κυριαρχούμενων τάξεων, είτε σαν αθλουμένων είτε σαν θεατών» (Πλατύς, 1987β).

Σύμφωνα με τον Ελεφάντη, το «υπερθέαμα» των ολυμπιακών αγώνων αποπροσανατολίζει από τα καθημερινά προβλήματα και τις πολιτικές ανισότητες. Αυτή η πολιτική χρήση της Ολυμπιάδας αποτελεί ένα από τα κύρια συστατικά της αντίδρασης στη διεκδίκηση ενός άλλου κοινωνικού κόσμου. Το όραμα των Ολυμπιακών Αγώνων λειτουργεί ως ένα καταφύγιο εθνικής ματαιοδοξίας αφού:

«ο καθένας καλείται να αναζητήσει στο σούπερ θέαμα τη λησμονιά και την παρηγοριά, καίτοι φτωχός και ελεεινός να αισθανθεί εθνική υπερηφάνεια, αναπλάθοντας ψευδείς συλλογικότητες, κίβδηλη καταξίωση, απατηλή κατάργηση της καθημερινής χαμοζωής και νευρωτική διεκδίκηση της χαμένης

υπερηφάνειας» (Ελεφάντης, 1987β).

8. Συμπερασματικές παρατηρήσεις - συζήτηση

Οι απόψεις που εκτέθηκαν παραπάνω έχουν δεχθεί ποικίλες κριτικές. Τα σπορ αναλύονται ως επιφαινόμενο των καπιταλιστικών τρόπων και σχέσεων παραγωγής, υποβαθμίζοντας την υποκειμενικότητα των δρώντων κοινωνικών υποκειμένων και των διαφορετικών συναισθημάτων που αποκομίζουν από τη συμμετοχή τους στα σπορ. Επιπλέον στις αναλύσεις τους υποβαθμίζονται τύποι κοινωνικών συγκρούσεων που πάνε πέρα από τις κλασσικές ταξικές αναλύσεις και θέτουν ζητήματα διακρίσεων και κοινωνικών συγκρούσεις με όρους φύλου, τόπου, φυλής (Ζαϊμάκης, 2015· Hargreaves, 1994).

Για παράδειγμα, στα έντυπα που αναλύθηκαν, υποβαθμίζεται ή απουσιάζει η έμφυλη διάσταση των σπορ και οι τρόποι με τους οποίους ο αθλητισμός αναπαράγει θεμελιώδη συστατικά και στερεότυπα της πατριαρχικής κοινωνίας (Καμπερίδου 2011).⁸ Συχνά, οι αναλύσεις τείνουν να ομογενοποιούν τελικά άτομα και ομάδες με βάση την θέση τους στην παραγωγική διαδικασία, υποβαθμίζοντας ή αγνοώντας διαφορετικούς τρόπους «υποκειμενοποίησης» της αθλητικής κουλτούρα της εποχής τους καθώς επίσης των κοινωνικών κατασκευών των αντικειμενικότητων και κανονικότητων (Φουκώ, 1993, σελ. 75-76), που δομούνται και εκφέρονται στον αθλητισμό. Επιπλέον, το στοιχείο της κριτικής και της καταγγελίας κυριαρχεί, ενώ απουσιάζουν οι προτάσεις για την αναμόρφωση του αθλητισμού βάσει ενός οργανωμένου κοινωνικού σχεδιασμού που θα επαναφέρει τις παιχνιδιές διαστάσεις του αθλητικού παιχνιδιού, όπως τα αντιλαμβάνονται οι ίδιοι.

Επισημαίνουμε πως τα κείμενα αυτά πρέπει να διαβαστούν στο πλαίσιο της κριτικής που ασκούσαν διάφορα ρεύματα της αριστεράς στις πολιτιστικές και αθλητικές πολιτικές που ασκήθηκαν από την Σοβιετική Ένωση και στη σταλινική εκδοχή του υπαρκτού σοσιαλισμού. Αλλά, ενώ οι συγκλίνουσες απόψεις των κύκλων της μη ορθόδοξης αριστεράς έχουν πολλά κοινά σημεία με την κριτική που ασκείται από την κομμουνιστική διεθνή για την ανάπτυξη των σπορ στον δυτικό κόσμο στα χρόνια του μεσοπολέμου, δεν φαίνεται να ακολουθούν αντίστοιχες πολιτικές για τη δημιουργία ενός «εργατικού» αθλητισμού στην υπηρεσία της κοινωνικής χειραφέτησης των λαών. Σε αρκετά κείμενα αυτό που διαφαίνεται είναι μια πολιτική αποδόμησης ή και απαξίωσης της κυρίαρχης αθλητικής ιδεολογίας, ακόμη και του

8 Ακροθιγός, η Καμπερίδου (2011, σελ. 31-32) υποστηρίζει ότι «στον πρωταθλητισμό, το έμφυλο υποκείμενο γίνεται αντιληπτό ως μια στατική βιολογική-ανατομική μονάδα αντί για μια ολότητα εξελισσόμενων κοινωνικών-πολιτισμικών αναπαραστάσεων». Συνάμα, η κατάταξη αθλητικών δραστηριοτήτων βάσει «βιολογικών-γενετικών χαρακτηριστικών, αν και πραγματώνεται χάριν της ισονομίας», απολήγει ως κύριο αίτιο «διαφορετικών προσδοκιών στο κοινωνικό περιβάλλον για τον άνδρα αθλητή και τη γυναίκα αθλήτρια όσον αφορά στην κοινωνική σημαντικότητά τους (Καμπερίδου, 2011, σελ. 23).

ίδιου του αθλητικού φαινομένου στην νεωτερική κοινωνία. Αξίζει να σημειωθεί πως με μια αυτοκριτική διάθεση ο Μπρομ (2004, σελ. 21) αναγνωρίζει ότι η ανάλυσή του είχε μια δόση «αρνητισμού» και δεν «ασχολήθηκε διεξοδικά με μια κουλτούρα του σώματος που δεν θα είναι καταπιεστική και θα βασίζεται την αρχή της ηδονής του παιχνιδιού».

Το κείμενο αυτό παρουσίασε μια πρώτη προσπάθεια ανάγνωσης του λόγου της μη ορθόδοξης αριστεράς για τον αθλητισμό σε μια δεκαετία έντονων ιδεολογικών ζυμώσεων και πολιτικών εντάσεων στο χώρο της αριστεράς. Η έρευνα αυτή βασίστηκε σε γνωστά περιοδικά του χώρου, δεν είναι εξαντλητική και ανοίγει το δρόμο για νέες πιο συστηματικές μελέτες στο πεδίο αξιοποιώντας και άλλα έντυπα του χώρου και επιπρόσθετο αρχειακό υλικό.

Από την ανάλυση των οπτικών μέρους της μη ορθόδοξης αριστεράς συνάγεται ότι τα ρεύματα αυτά τείνουν να αποδομούν και να καυτηριάζουν τον σύγχρονο αθλητισμό όπως ασκείται τόσο στον δυτικό κόσμο, όσο και στο ανατολικό μπλοκ, στη βάση μιας διακριτής πολιτικής ανάλυσης του αθλητικού φαινομένου. Η κριτική τους εστιάζεται σε πολλαπλά συμπτώματα, συμφραζόμενα και αποτελέσματα του αθλητισμού, όπως είναι η εμπορευματοποίηση των σύγχρονων σπορ, τα σπορ ως μέρος της βιομηχανίας του θεάματος, ο άκρατος ανταγωνισμός, η αθλητική βία, η δυνατότητα των σπορ να μεταλαμπαδεύουν την καπιταλιστική λογική. Αν και τα ρεύματα που εξετάζονται έχουν διαφορετικά προτάγματα, η ανάλυσή τους είναι σε πολλά σημεία συγκλίνουσα και αλληλοσυμπληρούμενη.

Στις λίγες περιπτώσεις που έχουν διαφορετικό ύφος ή αποσιωπήσεις, αυτό πηγάζει από τη γενικότερη πολιτική θεώρηση που έχουν. Ενδεικτικά, η πιο «ρεφορμιστική» τάση από τα ρεύματα που εξετάστηκαν τείνει να προτείνει μέτρα αντιμετώπισης των φαινομένων εντός του υφιστάμενου καπιταλιστικού συστήματος και δείχνει να ασκεί ένα είδος παραγωγικής αντιπολίτευσης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Παπαγιαννάκης (1981) προτείνει ριζοσπαστικά μέτρα για την αντιμετώπιση της αθλητικής βίας, που μετασχηματίζουν βασικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου αθλητισμού, π.χ., κατάργηση ομοσπονδιών, επιχορηγήσεων, φοροελαφρύνσεων, Προπο, χωρισμός κράτους-αθλητισμού. Επισημαίνουμε πως τέτοιες θέσεις αποκλίνουν από τις απόψεις ρευμάτων του επαναστατικού μαρξισμού, όπως ο Λακιγιομί (2004, σελ. 49) που υποστηρίζει ότι ο μετασχηματισμός του αθλητισμού συνιστά «ουτοπική αυταπάτη» και πως ο αθλητισμός θα εξαφανιστεί σε μια πραγματικά κομμουνιστική κοινωνία.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να τονίσουμε τη σημασία που θα είχε μια συγκριτική μελέτη του λόγου και των πρακτικών της αριστεράς σε διάφορους τομείς του πολιτισμού, όπως είναι ο αθλητισμός, η λογοτεχνία, η τέχνη και το τραγούδι. Σε αυτήν την κατεύθυνση θα βοηθούσε ο εμπλουτισμός και η επέκταση της έρευνας σε αρχεία, εφημερίδες, περιοδικά και κείμενα που έχουν φιλοξενήσει τέτοιες απόψεις.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ανώνυμος (1983). Κίνητρα για τον αθλητισμό. *Ρήξη*, 10, 9.
- Ανώνυμος (1986). Μουντιάλ-Σπορ και εμπόρευμα. *Ρήξη*, 25, 70-72.
- Ανώνυμος (1987). HELLAS EUROBASKET'87. *Ρήξη*, 29, 15.
- Ανώνυμος (1988). Κίνηση για το μπουκοτάζ των Ο.Α. της Σεούλ. *Σχολιαστής*, 60, 58-59.
- Ανώνυμος (1990). Η αγέλη του ποδοσφαίρου. *Ρήξη*, 38, 65.
- Αλτουσέρ, Λ. (1977). *Θέσεις* (μτφρ. Ξ. Γιαταγάνας). Θεμέλιο.
- Αστερίου, Ε. και Λαμπάτος, Γ. (1995). Η αριστερή αντιπολίτευση στην Ελλάδα. Φιλίστωρ.
- Βάσσο, Η. (1984). Οι σύγχρονοι ολυμπιακοί αγώνες. Μια ιστορική προσέγγιση. *Επιστημονική Σκέψη*, 18:64-79.
- Βερναρδάκης, Χ. (χ.χ.). ΕΚΟΝ ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ-Β' Πανελλαδική 1978-1981: Μια ιστορική προσέγγιση. <https://www.vernardakis.gr/article.php?id=197>
- Δ.Κ. & Θ.Π. (1988). Από πού θα φύγετε;. *Σχολιαστής*, 66, 48.
- Ελεφάντης, Α. (1990). Βία στα γήπεδα. *Ο Πολίτης*, 103, 6-7.
- Ελεφάντης, Α. (1987α). Ριμπάουντ και κλάξον. *Ο Πολίτης*, 80, 7-9.
- Ελεφάντης, Α. (1987β). Η χρυσωμένη Ολυμπιάδα. *Ο Πολίτης*, 81, 9-10.
- Ελεφάντης, Α. (1986). Βία στα γήπεδα. *Ο Πολίτης*, 73, 42-45.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2015). Θεωρητικά ρεύματα και προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία του αθλητισμού. Στο Γ. Ζαϊμάκης & Ε. Φουρναράκη (Επιμ.), *Κοινωνία και Αθλητισμός στην Ελλάδα* (σελ. 89-130). Αλεξάνδρεια.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2013). Η πολιτική οικονομία του ποδοσφαίρου στην ύστερη νεωτερικότητα. Εμπορευματοποίηση, παγκοσμιοποίηση και αποικιοποίηση. Στο Γ. Ζαϊμάκης & Ν. Κοταρίδης (Επιμ.), *Ποδόσφαιρο και κοινότητες οπαδών* (σελ. 27-58). Πλέθρον.
- Ζαϊμάκης, Γ. & Φουρναράκη, Ε. (2015). Εισαγωγή. Στο Γ. Ζαϊμάκης & Ε. Φουρναράκη (Επιμ.), *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα* (σελ. 9-39). Αλεξάνδρεια.
- Ζουρναλής, Β. (1989). Η χρυσή ολυμπιάδα». *Ο Πολίτης*, 100, 5-7.
- Fogel, F.J (1989). Ποδόσφαιρο: Προλεταριακό δράμα στη χώρα της Σιδηράς Κυρίας. *Ρήξη*, 35, 67-68.
- Καμπερίδου, Ε. (2011). *Κοινωνικό φύλο, κοινωνικό κεφάλαιο, πολυπολιτισμικότητα και αθλητισμός*. Τελέθριον.
- Κανέλλη, Λ. (1988, 11 Μαρτίου). ΠΡΟ-ΠΟ το εθνικό μας σπορ. Όλη η Ελλάδα κυνηγάει την τύχη. *Το Βήμα*.
- Καστρινός, Θ. (1999). Ο αθλητισμός ως δημόσιος κίνδυνος. Παπαζήσης.
- Καψάλης, Α., Μπαλτάς, Α. & Μπουκάλας, Π. (2010, 6 Ιουνίου). Το περιοδικό «Ο Πολίτης»: ένα εργαστήριο αριστερών ιδεών και αισθημάτων. *Ενθέματα*. <https://enthemata.wordpress.com/2010/06/06/politis/>
- Κοταρίδης, Ν. (1996). Εισαγωγή. Στο Ν. Κοταρίδης (Επιμ.), *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι* (σελ. 9-32). Πλέθρον.
- Λαγός, Α. (1988, 10 Ιανουαρίου). «Αφοπλισμός» και στον αθλητισμό. *Το Βήμα*.
- Λακιγιονί, Π. (2004). Για μια θεμελιακή κριτική του αθλητισμού. Στο *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση* (σελ. 23-49). Εργατική Πάλη.

- Λιβαδάς, Σ. (1987). «Η χρυσή Ολυμπιάδα». Εγγύηση για το ολοκληρωτικό τέλμα. *Ο Πολίτης*, 81, 18-19.
- Λιβαδάς, Σ. (1988). Φίλαθλος-Ποδόσφαιρο-ΠΑΣΟΚ. *Ο Πολίτης*, 96, 10-11.
- Λουκάκος, Α. & Βερνίκος, Κ. (1984α). 24η Ολυμπιάδα: Ο θρίαμβος των αναβολικών και του εθνικισμού. *Σχολιαστής*, 18, 41.
- Λουκάκος, Α. & Βερνίκος, Κ. (1984β). Τα αναβολικά στην Ελλάδα. *Σχολιαστής*, 18, 42.
- Μανιαδάκης, Γ. (1986). Θάνατος στο γήπεδο. *Ο Πολίτης*, 73, 15-16.
- Marcuse, H. (1971). *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος* (μτφρ. Μ. Λυκούδης). Παπαζήσης.
- Μαστραντώνης, Τ. (1987). Όχι στη μαύρη ολυμπιάδα. *Σχολιαστής*, 52, 6-7.
- Μαχαίρας, Χ. (1988α). Χρυσή Ολυμπιάδα 1996: Η νέα μεγάλη ιδέα. *Σχολιαστής*, 62, 5-10.
- Μαχαίρας, Χ. (1988β). Η ολυμπιάδα της αριστεράς. *Σχολιαστής*, 63, 2.
- Μπερτό, Ζ. (2004). Αθλητική αγωγή και παιδαγωγικός αθλητισμός. Στο *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση* (σελ. 94-127). Εργατική Πάλη.
- Μπουκάλας, Π. (1979). Και τώρα οι αγώνες της Κυριακής. *Ο Πολίτης*, 27, 16-17.
- Μπωντριγιάρ, Ζ. (2000). *Η καταναλωτική κοινωνία* (μτφρ.: Β. Τομανάς). Νησίδες.
- Μπρομ, Μ.Ζ. (2004). Η πολιτική κοινωνιολογία του αθλητισμού. Στο *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση* (σελ. 7-22). Εργατική Πάλη.
- Ντεμπόρ, Γ. (1986). *Η κοινωνία του θεάματος* (μτφρ.: Β. Τομανάς). Εκδοτική Θεσσαλονίκης.
- Παπαγιαννάκης, Μ. (1981). Το ατύχημα και η Αγία «αθλητική» οικογένεια. *Ο Πολίτης*, 40, 7-9.
- Παπακωνσταντίνου, Θ. (1990). Ο μαζοχισμός της επίσημης αθλητικής πολιτικής. *Ρήξη*, 38, 62-64.
- Πλατύς, Θ. (Επιμ.) (1988α). Gate 54. *Σχολιαστής*, 58, 54-55.
- Πλατύς, Θ. (Επιμ.) (1988β). Το αριστερό καρναβάλι για τα γεγονότα της Πάτρα. *Σχολιαστής*, 61, 60-61.
- Πλατύς, Θ. (Επιμ.) (1988γ). Η κοινωνία των κολίγων και των κολλητών. *Σχολιαστής*, 64, 54-55.
- Πλατύς, Θ. (Επιμ.) (1988δ). Η κοινωνία των κολίγων και των κολλητών. *Σχολιαστής*, 71, 48.
- Πλατύς, Θ. (Επιμ.) (1987α). Στο πνεύμα του Γκορμπατσώφ. ΕΣΣΔ: Ποδόσφαιρο και ιδιωτική πρωτοβουλία. *Σχολιαστής*, 53, 44.
- Πλατύς, Θ. (Επιμ.) (1987β). Gate 58. Επινοείστε νέες διαστροφές. *Σχολιαστής*, 57, 58-59.
- Ραμονέ, Ι. (1990). Το ποδόσφαιρο σημαίνει πόλεμος. *Ο Πολίτης*, 107, 34-36.
- Ράπτης, Μ. (2013). *Ο Τρότσκι και οι επίγονοι*. Ποντίκι.
- Σταμίρης, Γ. *Πανόραμα του ελληνικού αθλητισμού (Ανθολογία από τον Ελληνικό Τύπο: 1894-1990)*. Αθήνα: Ζήτα.
- Yenan, B. (1984). Τα δύο πρόσωπα του φασισμού: Κουμπερντέν και Χίτλερ. *Σχολιαστής*, 17, 14-15.
- Υπέρμαχος, Τ. (1983). Στημένα παιχνίδια. Η Ιστορία συνεχίζεται. *Σχολιαστής*, 4, 26.
- Vinnai, P. (1978). *Το ποδόσφαιρο ως ιδεολογία* (μτφρ.: Γ. Νταλιάνης). Διεθνής Βιβλιοθήκη.
- Φουκώ, Μ. (1991). *Η μικροφυσική της εξουσίας* (μτφρ.: Λ. Τρουλινού). Ύψιλον.
- Φουρναράκη, Ε. (2004). Ένα κείμενο, μια ιστορία: για το γαλλικό ρεύμα της κριτικής θεωρίας των σπορ. *Σύγχρονα θέματα*, 85, 34-41.
- Χουμεριανός, Μ. & Τσούμας (2022). Αθλητισμός και πολιτικές ταυτότητες: εργατικός αθλητισμός και συλλογικές δράσεις στο Βόλο του Μεσοπολέμου. *Δοκίμες*, 25-26, 333-336.
- Ψαρράς, Δ. (1987). Ολυμπιστές όλων των χωρών. *Σχολιαστής*, 52, 8-9.

Ξενόγλωσση

- Baltas, A. (2021). Football clubs, social changes, and political disputes in interwar Greece. *The International Journal of the History of Sport*, 37(11), 992-1006. <https://doi.org/10.1080/09523367.2020.1844186>
- Bourdieu, P. (1998). L'Etat, l'économie et le sport. In R. Lenoir (Ed.) *Football et Sociétés* (pp. 13-19). Credhess.
- Braun, V., Clarke, V. & Weate, P. (2016). Using thematic analysis in sport and exercise research. In B. Smith & A. C. Sparkes (Eds.), *Routledge handbook of qualitative research in sport and exercise* (pp. 191-205). Routledge.
- Brohm, M-J. (1993). *Les meutes sportives*. L' Harmattan.
- Brohm, M-J. (1995a). Olympism et national- socialisme: Un exemple de collaboration politique. In F. Baillette, & J.-M. Brohm (Eds.) *Quel Corps? Critique de la modernité sportive* (pp. 223-239). Editions de la passion.
- Brohm, M-J. (1995b). La violence suicidaire du sport de compétition: compétitions suicidaires et suicides compétitifs. In *Critique de la modernité sportive* (pp. 305-320). Les éditions de la passion.
- Espy, R. (1979). *The politics of the Olympic games*. University of California Press.
- Gounot, A. (2001). Sport or political organization? Structures and characteristics of the Red Sport International, 1921-1937. *Journal of Sport History*, 28(1), 23-39. <http://www.jstor.org/stable/43609830>
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting females. Critical issues in the history and sociology of women's sports*. Routledge.
- Keys, B. (2018). Political protection: The International Olympic Committee's UN Diplomacy in the 1980s. *The International Journal of the History of Sport*, 34 (11), 1161-1178. <http://doi:10.1080/09523367.2017.1402764>.
- Keys, B. (2003). Soviet sport and transnational mass culture in the 1930s. *Journal of Contemporary History*, 38, 413-434. <https://doi.org/10.1177/0022009403038003005>
- Parks, J. (2009). *Red sport, red tape: The Olympic games, the Soviet sports bureaucracy, and the cold war, 1952-1980*. Unpublished dissertation. Chapel Hill.
- Tsoukala, A. (2011). 'Timing 'dangerousness': football crowd disorder in the Italian and Greek press. *Sport in Society*, 14(5), 598-611. <https://doi:10.1080/17430437.2011.574360>

Radical perspectives on the sport of the “non-orthodox” left in Greece in the 1980s

Christos Stefanopoulos

Abstract

Using texts from journals of the non-orthodox left - a political space that criticises not only capitalist society but also the model of existing socialism - this article analyses the views of left-wing intellectuals on sport in the 1980s. The radical critique of these authors is that modern sport is permeated by the logic of commodity consumption, orientated towards the values of competition and record expectations, and functions as an ideological mechanism that contributes to the alienation of participants and their adaptation to capitalist logic. At a time when the country is claiming to host the “Golden Olympics” in Athens, the various currents of the non-orthodox left have opposed this perspective by criticising the Olympics as an expensive spectacle that reinforces the ideal of consumption and the commercialisation of sport. The discourse analysis of these texts emphasises the critical stance towards the narrative of the ‘purity’ of sport, the orientation of the public policies of Western liberal societies towards high-performance sport and a critical view of the sporting practises of socialist societies. Although the texts reveal the concern and unease in non-orthodox leftist circles about the phenomenon of sport, they fail to present an elaborated alternative model of sport development in the specific historical context.

Keywords: Sports, Left, commodification, ideology, alienation, power, violence, Olympics